

nî'nin *Şıvânü'l-İ-hikme*'sidir. Günümüzde ulaşmayan birçok kitapla diğer kaynaklarda yer almayan âlim ve düşünürler hakkında bilgi vermesi eserin en önemli yanını teşkil eder. Kitabın İsrâkılık'te olduğu gibi felsefeyi Hz. İdrîs'le başlatması ve onu Tevrat'taki Hanuh, felsefedeki Hermes ile aynı kişi sayması (s. 1-7), Abdüllatif el-Bağdâdî'den gelen, İskenderiye Kütüphanesi'ni Hz. Ömer'in yaktırdığı yolundaki yanlış bilgiyi tahkik etmeden eserine alması (s. 355-356) gibi hususlar onun değerini azaltmamaktadır. İlk defa Julius Lippert tarafından tenkitli metin halinde yayımlanan eserin (Leipzig 1903) M. Emîn el-Hâncî el-Kütübî tarafından yapılan neşri (Kahire 1326) ilmi ciddiyetten uzaktır. XI. (XVII.) yüzyılda Farsça'ya tercüme edilen kitabın edisyon kritiğini Behîn Dârâî gerçekleştirmiş (Tahran 1371 hş.), Gulâm Gılânî Bark da eseri Urduca'ya çevirmiştir (Lahore 1960). 2. *İnbâhü'r-ruvât* 'alâ enbâhi'n-nühât*. Nahiv ilminin kurucusu kabul edilen Ebü'l-Esved ed-Düelî'den başlayarak XIII. yüzyılın ortalarına kadar Arap dili ve edebiyatı alanında çalışmış müellifler hakkında bilgi veren ansiklopedi mahiyetinde bir eser olup ilmi neşrini M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm yapmıştır (I-IV, Kahire 1369/1950, 1986). 3. *el-Muhammedün mine's-su'arâ ve eş'âruhüm*. 328 şairi tanıtan ve şiirlerinden kısa örnekler veren eser ya tamamlanamamış veya günümüze eksik olarak intikal etmiştir (nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd, Beyrut 1408/1988).

İbnü'l-Kiftî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Ah̄bârü'l-müteyyemîn*, *Ah̄bârü Mısr min ibtidâ'ihâ ilâ eyyâmî Şalâhiddîn* (bazı kaynaklarda *Târîhu Mısr* olarak geçer), *Ah̄bârü's-Selcûkıyye münzû ibtidâ'ihâ ilâ nihâyetih*, *Ah̄bârü'l-muşannifîn ve mâ şannefûh*, *İşlâhu halelî's-Şihâh*, *Eş'ârü'l-Yezideyn*, *el-Enik 'alâ fi ah̄bârî İbnü'r-Reşîk*, *el-İnâs fi ah̄bârî Âl-i Mir-dâs*, *Târîhu Benî Büveyh*, *Târîhu Mağmûd b. Sebüktekin*, *Târîhu'l-Mağrib ve men tevellâhâ min etbâ'i İbn Tâ-mert*, *Târîhu'l-Yemen*, *ez-Zeyl 'alâ En-sâbi'l-Belâzûrî*, *er-Red 'ale'n-naşârâ fi mecâmî'ihim*, *Kitâbü'd-Dâd ve'z-zâ'*, *el-Kelâm 'alâ Şahîhi'l-Buhârî*, *el-Kelâm 'ale'l-Muvaṭṭa'*, *el-Muḥallâ fi İstî'âbi vücûhi kellâ*, *Meşîhatü Tâciddîn el-Kindî*, *el-Müfid fi ah̄bârî Ebî Sa'id*, *Men elveti'l-eyyâmü fe-refe'athu güm-me elvet 'aleyhi fe-vaza'athu*, *Nüzhetü'l-hâtır ve nüzhetü'n-nâzir fi aḥseni mâ nukîle min zuhûrî'l-kütüb*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kiftî, *İh̄bârü'l-'ulemâ'* (nşr. J. Lippert), Leipzig 1903, neşredenin girişi, s. 5-17; a.e. (trc. ve nşr. Behîn Dârâî), Tahran 1371 hş.; a.mlf., *İnbâhü'r-ruvât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1369/1950, neşredenin girişi, I, 9-30; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XV, 175-204; İbnü'l-İbrî, *Târîhu muḥtaşari'd-düvel* (nşr. Antûn Sâlihânî el-Yesûî), Beyrut 1890, s. 272; Ca'fer b. Sa'leb el-Üdfüvî, *et-Tâli'u's-sa'idü'l-câmi' esmâe nüce-bâ'i's-Şa'id* (nşr. Sa'd M. Hasan), Kahire 1966, s. 436-438; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXIII, 227; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 117-118; İbn Tağrî-berdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 361; Süyûtî, *Hüs-nü'l-muḥâdara*, I, 554; M. Şemseddin [Ghulâtay], *İslamda Târîh ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 177-183; Brockelmann, *GAL*, I, 396-397; Hân-bâbâ, *Fihrist*, I, 1073; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Üyünü'l-mü'ellesâf* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 101-102; M. S. Khan, "The Ta'rikh al-Hukamâ' of al Qiftî", *HI*, VI/ 4 (1983), s. 85-96; E. Mittwoch, "İbnü'l-kiftî", *IA*, V/2, s. 863-864; A. Dietrich, "İbn al-Kiftî", *EP* (Ing.), III, 840.

MAHMUT KAYA

İBNÜ'L-KIT

(ابن القط)

Ebü'l-Kâsım Ahmed b. Muâviye
b. Muhammed b. Hişâm el-Ümevî
(ö. 288/901)

Endülüs'te
mehdilik iddiasında bulunan
Emevî hânedanı mensubu.

Endülüs Emevî Emîri I. Hişâm'ın (788-796) soyundan gelir; taşıdığı İbnü'l-Kit künyesini kimden aldığı veya lakap olarak ismin mahiyeti bilinmemektedir. Mu'tezilî fikirlerin etkisi altında kalmıştır. Kurtuba'da (Cordoba) oturup astrolojiyle meşgul olurken Ebû Ali es-Serrâc adlı bir İsmâîlî dâisinin çağrısına uyarak hristiyanlara karşı başlatılan cihad hareketinin başına geçmiştir.

Emîr Abdullah döneminde (888-912) ülkenin dört bir yanına yayılan isyanlar, devleti kuzeyden gelen hristiyan hücumlarına karşı sınırlarını koruyamaz hale getirmişti. Asturias Krallığı müslümanların içine düştüğü bu karışıklığı fırsat bilerek Emevî topraklarına saldırılarını arttırdı ve sonunda kuzeybatıdaki stratejik öneme sahip Semmûre (Zamora) şehrini ele geçirdi. Sınır boylarındaki ribâtlarda yaşayan gönüllüler, devletin boşluğunu doldurmaya gayret ettilerse de gereken destek ve yardımı alamadıkları için başarılı olamadılar. Bunlardan, hakkında İbn Hayyân'ın "zâhidlik taslayan fitne körükçüsü" dediği Ebû Ali es-Serrâc dini kurtarmak adına köy köy, şehir şehir dolaşarak halkı cihada çağırmağa başladı ve bu ara-

da Kurtuba'ya da giderek İbnü'l-Kitt'a başlattığı hareketin siyasî liderliğini üstlenmesini teklif etti. Teklifi olumlu karşılayan İbnü'l-Kit, Ebû Ali es-Serrâc ile birlikte 288 (901) yılında Kurtuba'dan ayrılp daha çok Berberîler'in yaşadığı Fahsül-bellût (Pedroches), Cebelülberânîs (Sierra de Almadén) ve Vâdîâne (Guadiana) gibi şehirlerle çevrelerini dolaşmaya başladı. Buralarda Emîr Abdullah'ın yetersizliğini, dinin korumasız kaldığını, adaletin işlemediğini ve cihadın terk edildiğini söyleyerek halkı kendi yanında yer almaya çağırdı; gidemediği yerlere de mektup gönderdi. Bu davet Abdullah'ın kendilerini korumadığı kanaatinde olanlar, özellikle sınır boylarında yalnız kalan gönüllü mücahidler arasında sevinçle karşılandı ve büyük bir kabul gördü. Bu durumdan cesaret alan İbnü'l-Kit önemli bir adım atarak mehdiliğini ilân etti. Bunu ispatlamak için de göz boyamaya yönelik bazı sihirbazlık oyunlarına başvurdu; meselâ eline aldığı kuru odun parçalarını sıkıldığında uçlarından su akıyormuş gibi gösterebiliyordu. Bundan başka gelecekle ilgili kehanetlerde de bulundu. Onun bu oyunları ve kehanetleri, İslâmî bilgileri son derece yüzeysel olan halk arasında hayretle karşılandı ve âdeta peygamber yerine konuldu.

İbnü'l-Kit, birkaç aylık bir süre içinde 60.000 kişilik bir gönüllü ordusu toplama-yı başardı ve hemen ardından ilk hedef olarak seçtiği Semmûre'ye doğru harekete geçti; hareketinden önce orada bulunan Asturias Kralı III. Alfonso'ya bir mektup göndererek kendisini İslâm'a davet etti. Bu mektuba sinirlenen III. Alfonso, Talabîre (Talavera), Vâdilhicâre (Guadalajara) ve Şentemeriye'den (Santaver) katılanlarla sayısı daha da artan İslâm ordusunu şehre varmadan önce durdurmak için karşılamaya çıktı. İki taraf arasındaki ilk çarpışmaların galibi müslümanlar oldu. Fakat İbnü'l-Kitt'ın savaşı kazanması halinde kabilesi ve bölgesi üzerindeki nüfuzunun sona ereceği endişesine kapılan kalabalık Nefze Berberîleri'nin lideri Züâl b. Yaîş, yanına çektiği diğer bazı kabile reisleriyle birlikte savaş meydanını terket-ti. Bu durumu gören III. Alfonso, askerlerini toparlayarak yeniden hücumla kalktı ve galip gelerek müslümanları kılıçtan geçirdi. Savaştan sonra ölümler arasında bulunan İbnü'l-Kitt'ın başı kesilerek Semmûre kapısına asıldı (20 Receb 288 / 10 Temmuz 901). Çok sayıda müslümanın can verdiği bu olay halk tarafından "Yevmü Semmûre" adıyla anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hayyân, *el-Muktebes* (nşr. M. Antuña), Paris 1937, s. 133-139; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle-tü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1963, II, 368-370; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-mugrib*, II, 140; R. Dozy, *Historia de los Musulmanes Españoles*, Madrid 1984, III, 36-37; M. Abdullah İnân, *Dev-letü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1969, I/1, s. 345; Ahmed Bedr, *Târîhu'l-Endelüs*, Dimaşk 1983, s. 263-264; E. Lévi-Provençal, *España Musulmana*, Madrid 1987, IV, 241-243; A. Hui-ci Miranda, "İbn al-Kıtt", *EJ* (İng.), III, 842.

MEHMET ÖZDEMİR

İBNÜ'L-KİRMÂNÎ

(ابن الكرماني)

Takıyyüddin Yahyâ b. Muhammed
b. Yûsuf el-Kirmânî
(ö. 833/1430)

Hadis, tarih ve tıp âlimi.

Aslen Kirmanlı olup Receb 762'de (Mayıs 1361) Bağdat'ta doğdu. Babası, *el-Ke-vâkibü'd-derârî fi şerhi Şaḥîhi'l-Bu-ḥârî* adlı eseriyle tanınan Şemseddin el-Kirmânî'dir. Küçük yaşta Bağdat'ta tahsile başlayarak babasının talebesi Celâled-din Es'ad b. Muhammed b. Mahmûd el-Hanefî'den Kur'an-ı Kerim'i ve çeşitli metinleri ezberledi. Ayrıca ondan Kur'an'ın büyük bir kısmının i'rabını okuyarak icâzet aldı. Babasından sarf-nahiv, mantık, edebiyat, fıkıh ve kelâm ilimleriyle ilgili önemli eserleri şerhleriyle birlikte okudu. Bağdat medreselerinde verdiği dersleri on iki yıl boyunca takip ederek Şâfiî fıkıhı ve usulüne dair çeşitli eserleri ve *el-Ke-vâkibü'd-derârî*'nin tamamını ondan dinledi. Devrin tanınmış âlimlerinden hadis, lugat, hüsn-i hat, edebiyat, belâgat, mantık, felsefe, kelâm, âdâbü'l-bahs, astronomi, vaaz ve irşad (tasavvuf) dersleri aldı. Yaşadığı sürece yanından ayrılmadığı babasıyla birlikte elli kadar ilim merkezini dolaştı. Sehâvî, Timur'un Bağdat'ı kuşatması üzerine İbnü'l-Kirmânî'nin babasıyla birlikte Dimaşk'a göç edip oraya yerleştiğini belirtmişse de (*ed-Ḍav'ü'l-lâmi*, X, 260) Timur'un Bağdat üzerine ilk seferinin 795'te (1393) olduğuna (Yücel, s. 10; Aka, s. 18) ve babası 786'da (1384) vefat ettiğine göre bu göç daha erken bir tarihte gerçekleşmiş olmalıdır. 800 (1397) yılından önce kardeşi Abdülhamîd'le birlikte Kahire'ye giderken babasının Buhârî şerhini de götürerek ilim çevrelerine tanıtan İbnü'l-Kirmânî bu eser sayesinde Kahire ve Dimaşk civarında şöhret kazanmıştır. Sirâcuddin el-Bulki-

nî'ye uzun yıllar talebelik ederek fetvalarını yazmış, ondan fetva ve tedrîs icâzeti almış, Irâkî'den *el-Elfiyye*'sini dinlemiş. İbnü'l-Mülakkın'dan hadis tahsil etmiştir.

Kahire'de öğrenimini tamamladıktan sonra Dimaşk'a dönen İbnü'l-Kirmânî, Dimaşk Valisi Şeyh el-Mahmûdî ile tanışarak onun sırdaşı ve imamı oldu. Onun Kahire'ye yaptığı seyahatlerde beraberinde bulundu. Dimaşk'ta ikameti esnasında Tâceddin b. Berdis'ten *Şaḥîh-i Müslim*'i okudu. Şeyh el-Mahmûdî 802'de (1399-1400) Trablus valiliğine tayin edilince onunla birlikte Trablus'a gittiysede Mahmûdî daha sonra onun Dimaşk'ta dârüladlde fetva görevini üstlenmesini istedi; Şeyh el-Mahmûdî Kahire'ye dönünce onunla Kahire'ye giderek orada yerleşti. Mahmûdî, 815'te (1412) sultan olunca İbnü'l-Kirmânî'yi Bîmâristânü'l-Mansûrî'nin nâzırı olarak görevlendirdi. Teori ve pratiğe dayalı tıp eğitimi yapılan bîmâristandaki görevi sultanın ölümüne kadar devam etti (824/1421). Bu tarihten itibaren eğitim, öğretim ve telifle meşgul olan İbnü'l-Kirmânî, gözlerinin zayıflaması ve kulağının ağır işitmesi sebebiyle ölümünden bir yıl önce derslerine son verdi. Hayatının son yıllarında genç bir hanımla yaptığı evlilikten 831 (1428) yılında Yûsuf adında bir oğlu dünyaya geldi. Sehâvî "arkadaşım" dediği Yûsuf'un iyi yetiştiğini, faziletli bir insan olduğunu ve *Kaşîdetü'l-bürde*'nin altmış kadar tahminisi derlediğini söylemektedir (*ed-Ḍav'ü'l-lâmi*, X, 337; *Vecizü'l-kelâm*, II, 509). İbnü'l-Kirmânî 8 Cemâziyelâhır 833'te (4 Mart 1430) Kahire'de vebadan öldü.

Eserleri. 1. *Mecma'u'l-bahreyn ve ce-vâhirü'l-ḥabreyn. Şaḥîh-i Buhârî* şerhi olup müellif hattı nüshası sekiz cilt halinde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (III. Ahmed, nr. 402; bk. Karatay, II, 50-52; *DİA*, VII, 119). 2. *Muḥtaşaru Târîhi Mekketi'l-müşerreffe*. Ezrakî'nin *Aḥbâru Mekke*'sinin muhtasarı olup müellif hattıyla yazılmış bir nüshası Berlin Staatsbibliothek'te kayıtlıdır (Ahlwardt, IX, 259). İbnü'l-Kirmânî'nin ayrıca *Şaḥîh-i Müslim* üzerine bir şerhiyle bir muhtasarı olduğu, Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî'nin *er-Ravzü'l-ünûf*, İbn Mâkûlâ'nın *Müfâḥaratü'l-kalem ve'd-dînâr* adlı eserleriyle 810'da (1407) Ebü'l-Alâ b. Zühr'ün tıbbâ dair *el-Havâşş*'ini ihtisar ettiği *el-Maḥşûd min Tuḥfeti'l-mevdûd* (Süleymaniye Kütüphanesi kayıtların-

da [Fâtih, nr. 3096] İbnü'l-Kirmânî'ye nisbet edilen nüshanın adı ve müellifi belli olmayıp 893'te [1488] kaleme alındığı ve Şehzade Korkut'a takdim edilen bir akaid kitabı olduğu anlaşılmaktadır) ve *el-Muḥtaşaru fî aḥbâri Mısr* adlı çalışmalarının bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Makrîzî, *es-Sülûk*, IV/2, s. 845; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, II, 183; VIII, 225; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XV, 169; a.mlf., *ed-Dellü's-Şâfi* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Kahire 1399/1979, II, 781; Hatib el-Cevherî, *Nüzhâtü'n-nüfûs ve'l-ebdân fi tevârihi'z-zamân* (nşr. Hasan Habeshî), Kahire 1973, III, 210; Sehâvî, *ed-Ḍav'ü'l-lâmi*, X, 259-261, 337; a.mlf., *Vecizü'l-kelâm fi'z-zeyl 'alâ Düveli'l-İslâm* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf v.dğr.), Beyrut 1416/1995, II, 509; a.mlf., *Zeylüt-tâm 'alâ Düveli'l-İslâm* (nşr. Hasan İsmâil Merve), Beyrut 1992, s. 565; Abdülbâsit el-Malatî, *Nüzhâtü'l-esâḫin fi men veliye Mısr mine's-selâḫin* (nşr. Muhammed Kemâleddin İz-zeddin Ali), Kahire 1407/1987, s. 126; *Keşfü'z-zunûn*, I, 546-547; II, 1629; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IX, 259; *Hediiyetü'l-ârifin*, II, 547; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 230; Karatay, *Arapça Yazmalar*, II, 50-52; Sezgin, *GAS*, I, 121, 344; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 166-167; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu Anadolu Seferleri ve Sonuçları: 1393-1402*, Ankara 1989, s. 10; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 18; Kemal Sandıkcı, *Şaḥîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Ankara 1991, s. 47; M. Yaşar Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh", *DİA*, VII, 119.

ALİ AKYÜZ

İBNÜ'L-KUF

(ابن الكف)

Eminüddevle Ebü'l-Ferec
b. Ya'kûb b. İshâk b. el-Kuff
el-Kerekî el-Mesihî
(ö. 685/1286)

İslâm dünyasında bilinen
ilk operatör doktor ve ilk müstakil
cerrahî kitabının yazarı.

13 Zilkade 630 (21 Ağustos 1233) tarihinde, Filistin'deki Kerek Kalesi'nde doğdu. Babası Muvaffakuddin Ya'kûb, Eyyûbî Devleti'nde çeşitli görevlerde bulunmuş kültürlü bir hristiyan Arap'tı; özellikle tarih, dil, edebiyat ve şiirde iyi yetişmişti. Kendisinin de taşıdığı Mesihî nisbesinden babası gibi hristiyan olduğu anlaşılan İbnü'l-Kuf, ilk eğitimi çocukluk dönemini geçirdiği Kerek'te gördü. On iki-on üç yaşlarında iken babasının Serhad'a tayin edilmesi üzerine aile dostları İbn Ebû Usaybia'nın öğrencisi oldu, ondan teorik ve uygulamalı tıp dersleri alarak *Kitâbü'l-Fuṣûl ve Taḥdimetü'l-ma'rife* gibi